

Constante ale unității românești

Polarizări alternative în economia și demografia carpato-danubiană (secolele XIV-XV). I.

RADU CONSTANTINESCU

Fără a dispărea vreodată cu adevărat, teza — veche de două veacuri — care propune drept vatră demografică a românilor sălașele unor păstori rătăcitori, balcanici sau carpatini, a dobândit în ultima vreme o favoare recrudescență. Nu este așadar de prisos a examina, în lumina știrilor pe care ni le pun la îndemână arhivele, datele geografice și istorice ale economiei și demografiei, pentru a vedea în ce măsură asemenea teze pot dobândi suportul unor argumentări. Alegem aici, pentru exemplificare, epoca marilor mutații economice și demografice de la finele evului mediu.

Din capul locului trebuie să spunem că știm mai multe — și aceste mai multe rămân, totuși, foarte puține — despre politica fiscală a vremii decât despre situația economică; cit privește aspectul demografic, ei bine, nu greșim prea mult dacă spunem că ne aflăm încă pe tărîmul evaluărilor ipotetice: asta în privința cifrelor, pentru că din punct de vedere etnic nu există temeii pentru vreun dubiu oarecare. S-a încercat însă să se reconstituie, cu aproximație, cifrele populației totale. Întrucât aici ne interesează cu precădere Țara Românească, ne mărginim acum să subliniem că datele pe care le avem la îndemână, contradictorii și sărace, nu au îngăduit o prea mare precizie. Așa de pildă, contemporanii lui Vlad Țepeș afirmă că acesta ar fi dispus în 1462 de 22.000—24.000 de luptători¹, ori chiar 30.000², ba încă și 40.000, cu auxiliari cu tot.³ Socotind așadar că întreaga populație nu ar fi putut fi, cel puțin — după cum ni se propune îndeobște — decât rezultatul unei multiplicări cu 5 și cel mult cu 10, ar însemna să credem că ea se ridica la 110.000—200.000 minimum și 220.000—

¹ *Monumenta Hungariae historica, IV. Acta externa, IV*, Budapest, 1876, nr. 91, p. 145—147 (22.000) și Nicolò di Modrusa, *Historia de bellis Gothorum*, la G. Mercati, *Notizie varie sopra Niccolò Modrusiense*, in *Opere minori*, IV, Roma, 1937, p. 247—249 (25.000).

² *Ibidem*, nr. 105, p. 167—168.

³ Cf. Șt. Ștefănescu, *Conjunctură socio-politică și situație demografică în Țara Românească în sec. XIV—XVI*, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, I, Cluj, 1972, p. 75—78 (p. 77). Această cifră este acceptată, după P. P. Panaitescu, și de către L. Roman, *Populația Țării Românești în sec. XIV—XV*, „Revista de istorie”, 39(1986), 669—684, care preferă să multiplice cu 10 și ajunge la 700.000 de inși pentru anul 1448. Mai aproape de realitate pare să fie cifra oferită de cronicarii turcilor: 5.000 munteni față de 18.000 de turci (*La progenie della Casa dei Ottomani*, la N. Iorga, *Acte și fragmente privitoare la istoria românilor din depozitele de manuscrise ale Apusului*, III, București, 1897, p. 12—15). Chalcocondil (*Expuneri istorice*, trad. V. Grecu, București, 1958, p. 282—193) pomeneste de 6.000 de inși, ca și analiștii sultanilor (Enveri la M. Guboglu, M. Mustafa, *Cronici turcești privind Țările Române în sec. XV—XVI. Extrase*, București, 1966, p. 45—47; 7000 la Tursun-bey, *Ibidem*, p. 67—73) și J. Cuspinianus, *De Turcorum origine*, Louvain, 1654, p. 129.

400.000 maximum. Nu ne putem împiedica însă a observa că, pentru anul amintit, când autoritățile românești s-au îngrijit să comunice cifre foarte exacte străină-tății — lucru pe care îl știm prea bine din faimoasa scrisoare a lui Țepeș către Corvin după raidul din iarna 1461—1462 în dreapta Dunării —, există totuși foarte mari diferențe de apreciere. Or, este lesne de înțeles că pentru o epocă mai puțin favorizată de asemenea statistici, cifrele trebuie să fie și mai hazardate. Oricum, cifra 22.000 pare să aibă un aer foarte serios. În sine, ea nu este lipsită de plauzibilitate, dacă o raportăm la altele, furnizate de surse înrudite pentru aceeași arie demografică europeană. Așa de pildă, dacă ambasadorul venețian la Buda știa, de la Matiaș crai, că muntenii dispun de 22.000 de luptători în 1462, solul milanez comunica, în decembrie 1455, oferta ducelui Burgundiei, conștind în 16.000 de ostași pentru plănuita cruciadă împotriva turcului.⁴ Or, Burgundia însemna atunci nu numai provincia cu acest nume, ci și toate domeniile ducale, cu vasalii indirecți, așadar Franche-Comté, Champagne, jumătate din Lorena, precum și zona septentrională a Franței (Artois, Picardie) și toate Țările de Jos, cu o populație extrem de densă; nu este mai puțin adevărat că, într-un caz, avem de a face cu „oastea cea mare”, așadar, teoretic măcar, cu toți oamenii valizi și în stare a purta arme, iar în cealaltă, cu o însumare, la fel de teoretică, deși mai precisă, de *arrière-bans*, delimitate numeric în virtutea unor obiceiuri mai vechi, din sec. XIII, iar nu de soldați propriu ziși (mercenari). Oricum, dacă acceptăm cifra de 16.000 pentru oștenii marelui stat burgund, cea de 22.000 pentru ai Țării Românești (oastea cea mare), pare foarte aproape de adevăr. Nu trebuie totuși să uităm că, atât în Burgundia, cât și în Ungaria acelor ani, avem de a face, de regulă, în caz de conflicte militare serioase, cu oșteni de strînsură, recrutați din sârăcimea dezlădăcinată și care, pentru o soldă infimă și dreptul de a jefui sub ocrotirea unui steag oarecare, acceptau să joace rolul de masă militară de manevră. Ba chiar, de multe ori, asemenea oșteni impuneau aceste conflicte înseși, folosite ca o modalitate de neutralizare a unor mase turbulente de către potențaii epocii. Sint nenumărate cazuri ce pot fi amintite în acest sens, atât în Ungaria, cât și în Burgundia, inclusiv în 1455. Pe de altă parte, tot solul venețian care ne dă cifra de 22.000 pentru Țara Românească în 1462, dovedește aceeași precizie suspectă atunci când pomeneste niște efective pe care nu avea cum să le aprecieze numeric cu exactitate, cum ar fi, de exemplu, cei 20.000 de turci concentrați la Sofia de beglerbegul Rumeliei în ianuarie 1457⁵, ori cei 15.000 de robi luați de otomani din Serbia în 1458⁶.

Ceva mai sigură pare cifra de 40.000 de case în Țara Românească, cifră aflată la 1476, în vremea ultimei domnii a lui Vlad Țepeș, într-un izvor străin,⁷ și care corespunde, așadar, celei de 4000 de oșteni, din același an, semnalați de contemporani⁸.

⁴ *Monumenta Hungariae historica, Diplomataria*, XXIII, Budapest, 1907, nr. 260, p. 193—195.

⁵ *Ibidem*, nr. 304, p. 222—223.

⁶ *Ibidem*, nr. 310, p. 237—239.

⁷ S. Papacostea, *Populații și fiscalitate în Țara Românească: un nou izvor*, „Revista de istorie”, 33(1980), 1779—1786 și *Din nou cu privire la demografia Țării Românești în sec. XV*, „Revista de istorie”, 37(1984), 578—582; L. Roman, *Statistiques fiscales et statistiques démographiques, ou les fausses apparences*, „Annales de Démographie Historique”, 22(1985), 245—280.

⁸ *Monumenta Hungariae historica, IV, Acta externa*, V, nr. 234, p. 339—340; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, 101. Într-o scrisoare din 1462 de la Kremsmünster înținem însă cifra 80.000 (Melk, Stiftsbibliothek 60/B.26, coperta II, apud M. Kropf, *Bibliotheca Benedictina Mellicensis*, Wien, 1747, p. 393).

Dacă o acceptăm, însă, ar însemna să credem că și în Muntenia ar fi fost atunci în uz un sistem de evidență a impunerilor directe ca în Apus, pe gospodării, ceea ce nu se poate totuși susține. Să zicem însă că o acceptăm. Vom înmulți atunci cu 5, ori cu 10 cel mult, ajungând la 200.000 (400.000) de suflete. Or, știind, din aceeași sursă, că la căsătoria regelui Vladislav I (Warnencyzk), așadar în 1440⁹, muntenii dînd, potrivit obiceiului, cîte un bou de gospodărie, au trimis în dar craiului 60.000 de capete de vită, ar trebui să credem că are dreptate și contemporanul¹⁰ care zice că Vlad Țepeș ar fi jertfit 100.000 de inși¹¹, de unde și socoteala $60.000 \times 5 = 300.000$ și $300.000 - 100.000 = 200.000$. Or, este evident, mai întîi că nu dispunem de nici o informație care să ne îngăduie a presupune, așa cum vor să ne facă a crede sursele citate, că în Țara Românească s-ar fi ținut evidențe fiscale pentru impozite directe — o inovație a Apusului acelei vremi, necunoscută însă la noi —, ori că ar fi existat uzul trimiterii de daruri, ba încă a unor daruri de asemenea am ploare, suveranului Ungariei; că muntenii ar fi putut trimite peste munte 40.000 ori 60.000 de boi, ca să fie vînduți în Ungaria, asta e altceva, desigur, și cifrele amintite rămîn, dar numai în acest sens, utile. Iar în al doilea rînd, legenda lui Drăculea prindea trup tocmai în acești ani, așa că despre cei 100.000 de inși jertfiți ar fi absurd să mai vorbim.

Una peste alta, rămîne cert faptul că, pentru contemporani, populația Țării Românești în anii 1440—1476 se ridica la 220.000—300.000 de inși.

Densitatea relativă pare, în lumina cercetărilor arheologice, să fi fost, în secolele XIV—XV, mult mai omogenă decît în veacurile ce au urmat. Cît privește dimensiunile numerice ale categoriilor economice și sociale însă, ignorăm totul aproape. Ne propunem, de aceea, să așezăm aici cîteva jaloane, spre a reconstitui, în mare, o parte a osaturii sistemului de proprietate asupra așezărilor, exploatărilor agricole și rezervelor agro-silvice din zona care, de la sfîrșitul secolului XIII și pînă într-a doua jumătate a veacului XVI, a reprezentat un teatru tradițional de înfruntare între familiile voievodale rivale.

Trebuie să începem prin a evidenția faptul că, în ciuda unor nuanțări de ultimă oră, opinia cvasi-unanimă a cercetătorilor istoriei sociale muntenă insistă asupra implantării sistematice a relațiilor senioriale în acest areal încă de la finele secolului al XIV-lea. Pe lîngă aceasta, se socotește îndeobște că majoritatea așezărilor din Muntenia erau deja aservite mănăstirilor, marilor boieri și chiar domniei la mijlocul veacului XV, indiferent de ceea ce însemna realmente aservirea în chestiune.

⁹ Ș. Papacostea, *Populație și fiscalitate*, care crede însă că este vorba de regele Ladislav Postumul, iar nu de Vladislav. De fapt, Ladislav al V-lea, logodit în 1457 cu o principesă franceză, nu a mai apucat să se căsătorească, murind în același an. Sursa pentru cele 60.000 de gospodării este, de data aceasta, analistul oficial milanез Cicco Simonetta, dar informația este intermediată, desigur, tot de către ambasadorii italieni în Ungaria.

¹⁰ Gabriel de Verona, episcop de Eger (*Monumenta Hungariae historica, Diplomataria*, XXIII, 265—268, nr. 369, p. 267).

¹¹ *Ibidem*: „Asserunt primores hujus regni eum ultra C. millia hominum, cum vorvodatu Transalpino praesset, palis et aliis horrendae mortis suppliciiis occidere”. Alte surse numără 20.000 de victime (Chalcocondil) sau 23.000—25.000, așadar cît și ostașii țării (Ioan din Mediaș, *Continuatio Mellicensis 1124—1564*, ed. W. Wattenbach, *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, IX, Hannover, 1851, p. 519—520, 522); cf. N. Iorga, *Încă ceva despre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare*, „Convorbiri literare”, 38 (1904), 302.

La drept vorbind, ar fi o iluzie să credem în existența unui domeniu domnesc administrat în regie proprie, imaginea unui conglomerat de autonomii clientelare, agregate în virtutea unor înrudiri de interese și alianțe familiale convenționale, de tradiție arhaică, părind mult mai plauzibilă. Asemenea imagine, propusă de primii noștri istorici, a fost însă părăsită astăzi aproape cu totul în istoriografie, ea rămânând să constituie în continuare o axiomă în com-partimentul istoric al etnografiei românești. În schimb, etnografia istorică nu izbatește să asimileze distincția, utilă și necesară, pe care medievistica o face în mod constant între *dominium eminens* al principelui ca suveran de drept și proprietatea alodială a aceluiași (și familiei sale, extrem de ramificate), proprietate sustrasă pe această cale raporturilor juridice feudale. Temeiul neînțelegerii rezidă așadar în admiterea unor structuri juridice unice, la primii exclusiv tradiționale, la ceilalți exclusiv feudale. De aici și neconcordanța dintre imaginea oferită de studiile întemeiate numai pe hrisoavele de danie și privilegiu — care este cea a unei societăți perfect ierarhizate și integral divizate în categorii foarte stricte — și cea din reconstituirile etnologice, întemeiate pe tradiția economică și demografică locală.

În ceea ce privește, totuși, domeniile boierești, trebuie să observăm, mai întâi, că ele rămân, deocamdată, simple excepții în secolele XIV și XV; iar după aceea, că ele reprezintă cu totul altceva decât niște exploatări riguros organizate, și anume doar niște așezări de obște, care-și păstrează autonomia, fiind subordonate numai în virtutea unei obligații economice simbolice, cu totul minore, unui fruntaș sau altuia al statului voievodal. Că în secolul al XVI-lea asemenea așezări aveau să cunoască aservirea seniorială e altceva. Vom înțilni, de aceea, dar numai de la finele secolului al XVI-lea înainte, conglomerate compacte de sate aservite, precum și mari domenii eclesiastice în regie proprie, diseminate pe cuprinsul întregii țări. În secolele XIV și XV însă, atunci când domeniile mănăstirești abia se încheagă, ele reprezintă numai complexe de privilegii locale, distribuite cu precădere la hotare și sprijinind afirmarea drepturilor eminente ale domniei asupra unor teritorii mărginașe; teritorii care gravitează în jurul nucleului înfățișat de vatra istorică a marelui voievodat; dar teritorii care păstrează încă o foarte largă autonomie economică. Ele se află, de aceea, toate, la hotare, *deoparte și de alta a granițelor naturale*, incluzând comunitățile etnice românești, indiferent de subordonarea lor politică.

Revenind la satele boierești, s-a arătat de multă vreme că, din secolul al XV-lea și pînă în secolul al XVIII-lea, în mod constant, se menține, în ciuda progreselor realizate de procesul aservirii senioriale, o fișie îngustă continuă de sate libere (moșnenești), în Mehedinți, Jaleș (Gorj), Vilcea, Olt, Argeș, Muscel, Dimbovița, Prahova și Săcueni (Buzău), cu variații locale.¹² Moșnenii cuprind, precum vedem, teritoriul deluros și subalpin, dar particularitățile de relief și sistem agricol nu pot lămuri, numai ele, fenomenul menținerii vechiului sistem de proprietate fără intruziunea pretențiilor senioriale. Statistica înregistrează, de pildă, chiar și în prima jumătate a secolului trecut, o proporție de sate moșnenești de 23% în Dimbovița, identică celei din fostul Județ de Baltă (24% în Dolj și 21% în Romanai).¹³ Faptul este cu atât mai grăitor — în sprijinul tezelor etnologice —, cu cât situația înregistrată statistic exprimă o realitate evoluată istoric, în care situația moșnenilor s-a deteriorat extrem de mult, iar raportul numeric a fost modificat continuu în defavoarea lor.

¹² V. Tufescu, *Răspîndirea satelor de răzeși*, București, 1934.

¹³ P. Poni, *Statistica răzeșilor*, București, 1921.

Dincoace de Olt, grupuri masive de sate moșnenești apar numai în sudul județului Argeș (vechiul județ Argeș, întrucât partea meridională a celui actual făcea parte din Teleorman și Vlașca). La mieznoapte, în Loviștea de Argeș, Muscel și Pădureț, satele vechi erau deja, în mare parte, cuprinse la mijlocul veacului al XV-lea, de către boieri și mănăstiri.¹⁴ Singurul ținut în care moșnenii alcătuiau, chiar și la sfârșitul epocii fanariote, majoritatea, rămânea Oltenia. Bineînțeles, trebuie să ținem seama, atunci când folosim datele statistice de acum 180 de ani — cele mai vechi de care dispunem — că de la 1440 la 1810 este o întreagă istorie, fiind un grav defect de perspectivă introducerea unei evoluții liniare descendente acolo unde s-au petrecut foarte multe lucruri.

Există, totuși, diferențe sensibile. Astfel, la cîmpie, lângă Dunăre, numărul satelor aservite este foarte mare. Acestea sînt însă așezări noi, pe terasele luncii inundabile, întemeiate în secolele XVI-XVII, chiar dacă poartă numele vechilor seliști. Satele vechi, cîndva pe malul fluviului și pe cele ale bălților de pește — acestea cotoprite integral de boieri și mănăstiri în prima jumătate a secolului al XVI-lea —, erau încă libere în veacurile XIV și XV. Tot așa, aflăm în secolele XVIII și XIX, cînd drumurile oierilor se mută, sate noi pe cîmpia înaltă dintre Caracal și Calafat, sate întemeiate acolo unde pînă atunci fuseseră numai conacele de iarnă ale ciobanilor mărgineni. Oricum, chiar la începutul veacului trecut, minoritatea satelor libere din Romanai (21%) și Dolj (25%) rămînea compactă, acestea fiind, toate aproape, sate noi, întemeiate după spargerea vetrelor vechi și strămutarea locuitorilor către nord, inclusiv a celor veniți din dreapta Dunării. Cercetările de teren, foarte insistente în această zonă mai ușor de investigat sistematic, constată de aceea pretutindeni, din secolul al XIV-lea și pînă în secolul al XVIII-lea, strămutări de populație dinspre Dunăre înspre podișul getic. Primul transfer se face în secolele XV—XVI, sub terasele fluviale¹⁵ și el are sensul unei sustrageri a pescarilor controlului fiscal. Un exemplu clasic este cel al așezării de la Coconi, pe malul unei bălți bogate în pește, prosperă în veacul al XIV-lea¹⁶, abandonată în favoarea tîrgului de pește de la Cornățel — sat boieresc în prima jumătate a veacului al XVI-lea, apoi tîrg domnesc privilegiat¹⁷. În secolul al XVIII-lea, aflăm aici numai o grădiște, cu numele Mănăstirea și Odaia Vlădichii — acesta din urmă dovedind că avem de a face acum cu un sălaș de oieri.¹⁸

Într-adevăr, a doua etapă a acestei strămutări, pe terase ori chiar în adîncimea teritoriului, se petrece în secolul XVII mai cu seamă, pentru a se întîlni punctele de iernatec ale mocanilor și mărginenilor — respectiv locurile de tontă obligatorie, stabilite de autoritățile fiscale locale.¹⁹ Aceste sate noi nu sînt însă așezări de colonizare ardelenescă; dimpotrivă, păstorii transalpini evită tîrgurile și locurile de tontă fixate de către autorități — fie românești,

¹⁴ N. Constantinescu, *Satele medievale din județul Argeș pînă la anul 1500, Încercări de geografie istorică*, „Muzeul Pitești, Studii și comunicări”, 2(1969), 167—178.

¹⁵ D. Bugă, *Considerații geografice privind dezvoltarea așezărilor omenești din lunca și de pe terasele Dunării dintre Olt și Vedea*, „Studii și cercetări de geografie, geofizică și geologie”, seria Geografie, 15(1968), 1, 55—63.

¹⁶ Cf. N. Constantinescu, *Issledovanija v sele Kokon' i vopros o derevni v Valachii v XIV-om veke*, „Dacia”, 6(1962), 337—356.

¹⁷ C. C. Giurescu, *Un vechi oraș al Țării Românești — Cornățelul*, „Studii și articole de istorie”, 2(1957), 95—130.

¹⁸ Cf. C. C. Giurescu, *Istoria pescuitului în România*, București, 1964, p. 222, 228 și 229—234, pentru mecanismul evitării taxelor și a locurilor obligatorii de tîrg la pescarii dunăreni.

fiu turcești — din rațiuni financiare, procedînd la tunsori, vînzări și schimburi tot în centrele tradiționale de peste munte.²⁰ Putem vorbi, de aceea, despre o colonizare semnificativă, în Cimpia Română, Dobrogea și alte locuri, de către oierii ardeleni, *abia din secolele XVIII și XIX*,²¹ *apogeul fiind atins într-al doilea sfert al veacului trecut.*²²

În Mehedinți și Gorj, unde populația este foarte densă, procentul crește considerabil,²³ dar aici curentul colonizării interne, coborînd de la nord-est la sud-vest, sensibil în Banat, rămîne, din pricina diferențelor orografice, cu totul neînsemnat de cealaltă parte a muntelui, unde direcția văilor alpine interzice asemenea expansiune. De aceea, aportul ardelenesc în demografia olteană este, aici, neglijabil. Dimpotrivă, constatăm un transfer neconținut de populație românească din Banat în Oltenia, pe plaiurile mehedințene, din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVIII-lea.²⁴

În sfîrșit, în Vilcea, care ne interesează îndeosebi, tocmai pentru că aici se află vatra voievodală în secolul al XV-lea, moșnenii alcătuiesc o majoritate absolută. Ei stăpînesc integral muntele (Loviștea) și piemontul, mănăstirile și boierii posedînd teren numai în văile subalpine și în partea de cîmpie dinspre Drăgășani. Pe culoarul Oltului însă, de la Rîmnicul Vilcii pînă în munte, mănăstirile și boierii au totul aproape, satele de moșneni reprezentînd numai un procent de 10—20%.²⁵

Cu toate acestea, tocmai aici, adică pe șira spinării domeniilor Drăculeștilor, nu întîlnim sate domnești în perioada 1460—1560.²⁶ Explicația se află în faptul că, practicîndu-se intens procedeul redistribuirii domeniilor odată cu schimbarea domnitorului — ales dintre marii boieri —, acesta recurgea la un transfer fictiv de drepturi în favoarea unor fundații monastice, în schimbul unor

¹⁹ I. Băcănar, *Așezările omenești în sectorul văii Dunării dintre Olt și Balta Ialomiței în sec. XV—XIX*, „Comunicări de geografie“, 4, 1967, p. 81—94 și *Probleme geografice în dezvoltarea așezărilor omenești din lunca Dunării între secolele XV și XIX*, în „Studii și cercetări de geografie, geofizică și geologie“, seria Geografie, 15, (1968) 2, 215—222. Harta drumurilor de oieri în sec. XVII, în *Din istoria Transilvaniei*, II, București, 1960, p. 226—227.

²⁰ N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Săliște și comunele din jur*, „Lucrările Institutului de geografie din Cluj“, 2 (1924—1925) 193—257.

²¹ Șt. Meteu, *Păștorii ardeleni în Principatele Române*, „Anuarul Institutului de istorie națională“, 3 (1924—1925) 293—355 și *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XIX*, București, 1977², p. 148—179; D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1944.

²² A. Veres, *Păștoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească pînă la 1821*, „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice“, 3, 7 (1927) 127—230. Conștiinciosul și exhaustivul repertoriu de date de arhivă pe care-l constituie cartea lui T. Mateescu, *Păștoritul mocanilor în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră*, București, 1986 sugerează aceeași concluzie, deși autorul înclină să socotească întemeiată ipoteza unei colonizări mai vechi, din secolele XV—XVII.

²³ R. Vulcănescu, *Cartografierea etnografică a transhumantei în Oltenia de vest*, „Revista de geografie și folclor“, 9 (1964), 1, 17—31.

²⁴ S. Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizării străine în Banat*, „Anuarul Institutului de istorie națională“, 3 (1924—1925) 275—291.

²⁵ I. Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în sec. XIV—XVI*, „Studii“, 9 (1956) 6, 75—94.

²⁶ I. Donat, *Le domaine princier rural en Valachie (XIV—XVIe siècles)*, „Revue Roumaine d'Histoire“, 6 (1967) 201—231, p. 208—213.

garanții ctitoricești.²⁷ Ambele fenomene au fost deja remarcate — și nu numai o dată —, dar ele n-au fost încă puse în legătură.

Lunca Dunării constituia astfel un teren princiar rezervat²⁸, cedat formal ctitoriei domnești a Tismanei²⁹ — așa cum culoarul Oltului fusese cedat ctitorilor domnești ale Govorei și Coziei. Domeniul fundațiilor cirmuite de către Nicodim sub Radu, Dan și Mircea cuprinde însă, datorită faptului că ele se înșiră, treptat, de la sud-vest la nord-est, dinspre dreapta înspre stînga fluviului, în țara sirbească, „ungurească” (Tismana stăpinind și hinterlandul cetății Severinului, cu 25.000 km² la apus de oraș)³⁰ și românească, întregul drum de negoț și principalul drum de transhumanță subalpină, de unde și recunoașterea de mai apoi a drepturilor mănăstirești asupra vănilor de munte, de la Dunăre la pasul Vilcanului, mai apoi. Asemenea vămi, cu toate acestea, nu fuseseră domnești, ba chiar nu fuseseră deloc, întrucît hotarele oltenești statornicite la începutul veacului al XVI-lea tăiau, la munte, drept în două domeniile ctitorilor subalpine ale lui Nicodim. Cu alte cuvinte, fundațiile domnești ale veacului al XIV-lea avuseseră rostul atragerii în orbita voievodală a unor așezări gemelare alpine, în condițiile cînd sustragerea, ca urmare a inițiativei ungurești de la 1366, a satelor românești de dincolo de munte, autorității voievodale, trebuie să provoace, mai devreme ori mai tîrziu, o întindere a hotarului autorității noului stăpin anevin și *dincoace de culme*: aceasta pentru că *pendant*-ul oltean al satului bănățean era dependent, în mod tradițional, de voievodul român de dincolo.

La prima vedere mecanismul demografic pare astfel să fie următorul: (1) Spor natural al populației, generînd un fenomen de expansiune; sensul este dinspre Banat și Transilvania înspre Oltenia și Țara Românească; și este acesta pentru că, sporind populația, pășunile devin neindestulătoare, așa că se trece și peste munte, unde se întemeiază așezări fiice omonime. (2) Cu vremea, și noile așezări își sporesc locuitorii, care întemeiază noi sate, firește, tot de-a lungul drumului oilor ș.a.m.d.

Se pornește, astfel, de la o observație corectă, respectiv de la coincidența între sensul expansiunii demografice alpine, cu întemeiere de așezări gemelare, uneori omonime, de o parte și de alta a muntelui și sensul drumului oilor înspre vîratec; înr-adevăr, noile sate fiind așezate în imediata apropiere a noilor locuri de vîrat pastoral, turmele nu mai trebuie să se deplaseze vara și nici să treacă muntele toamna, întrucît locuitorii lor nu mai ierneză în locurile tradiționale de dincolo, ci pornesc mai departe, înspre lunca Dunării. La acestea se mai adaugă și tradițiile locale, foarte stăruitoare, ce pomenesc „descălecări” și „descălecători” de peste munte. De aici și teza, de care am mai pomenit, a unei migrații transalpine, dinspre Transilvania înspre Țara Românească (ori Moldova).

Mecanismul politic, la rîndul său, ar fi următorul: (1) Extinderea autorității unui voievod asupra cosingenilor săi și prigonirea lui, ca urmare a acestui lucru, de către un voievod rival, ori de către suzeranul regal. De aceea se trece muntele și se procedează la o „descălecare”, respectiv la o întemiere

²⁷ I. Minea, L. T. Boga, *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească pînă la sfîrșitul sec. XVI?* I. Iași, 1933, p. 15—21; Gh. Cronț, *Dreptul de ctitorit în Țara Românească și Moldova*, „Studii de istorie medie”, 4 (1960) 82—209.

²⁸ I. Donat, *Op. cit.*, p. 226.

²⁹ *Documenta Romaniae historica*, B, I, București, 1966, nr. 7, 8, 53, 260 (anii 1385, 1387, 1424, 1495—1505).

³⁰ I. Donat, *Op. cit.*, p. 226—227.

de autoritate într-un ținut nou, de unde, mai apoi, cu vremea, se porcede mai departe, cu zidiri de cetăți și mănăstiri, distribuire de pământuri ș.a.m.d., pînă la o lăfire a stăpînirii asupra întregii țări. Și această imagine este bine cunoscută în istoriografie.

În felul acesta, în cazul voievozilor Țării Românești, de la 1369 la 1477, pretențiile, mereu înnoite, de partea muntenească, asupra unor ținuturi de hotar de dincolo, peste Carpați, trebuie lămurite printr-o îndelungată tradiție istorică, ce leagă, economic și demografic, teritoriile românești, de o parte și de alta a muntelui, sub aceeași autoritate domnească.

Asemenea explicații au totuși un cusur și anume acela că reclamă ipoteza unui spor de populație diferit în Transilvania față de ținuturile de dincoace de munte. E drept, dincolo există și teritorii asupra cărora, la un moment dat, grupuri etnice adventice pretind să aibă o folosință exclusivă, în dauna populației românești majoritare, excluse astfel de la utilizarea multiseclară a locurilor de iernatec. Fenomenul ar putea, la rigoare, lămuri o anumită presiune, de unde și un transfer transalpin de populație, dacă nu s-ar împotrivi la aceasta: (1) Faptul că fenomenul nu este semnalat în documente decît între anii 1433 și 1477 și este semnalat cu atîtea detalii, încît cunoaștem desfășurarea lui pînă în cele mai mici amănunte, fiind vorba numai de stăruință, încununată de succes, a sașilor, de a pune mîna pe ținuturile pastorale românești din părțile Sibiului și Făgărașului, cu sprijinul, sau în pofida domnului Țării Românești. (2) Pendularea sezonieră a turmelor nu implică, ba mai mult, exclude un transfer de populație oarecare. Etnologia și geografia istorică românească de astăzi subliniază, de aceea, mai întîi că *pe teritoriul românesc nu există o transhumanță propriu-zisă*, așadar o deplasare de populație în urma turmelor, ci numai mișcări mono- ori bi-pendulare, la distanțe mai mari ori mai mici, cu excepția — foarte importantă pentru un istoric — a unor sate de colonizare pastorală, specializate, precum Jina și Poiana, la hotarul dintre scaunul Miercurii și teritoriul cetății Sebeșului, Săliște — cnezat din comitatul Sibiului, Racovița în Țara Oltului, Șinca și Șercaia la hotarul dintre Făgăraș, Țara Birsei și Țara Românească.³¹ Chiar și în cazul acestor sate de păstori transhumanți, însă, conducătorii turmelor revin întotdeauna pe locurile lor de baștină (de altfel, chiar și în secolul al XIX-lea, asemenea ciobani nu alcătuiesc mai mult de 1% din populație), iar așezările întemeiate pe drumurile lor de iernat în cîmpia Dunării nu le aparțin, ci sînt, toate, sate mai vechi.

În al doilea rînd, satele-*pendant* ale oierilor ardeleni, la șud de munte, reprezintă numai adresecențe pastorale de „ungureni“, apărute abia în secolul al XVIII-lea, așadar sate de români veniți din țara supusă craiului Ungariei, români veniți pe o vatră de „pămînteni“ statornici precedenți, care-i îngăduie în hotarul lor. Asemenea aspect demografic, foarte lesne de remarcat, a fost cercetat cu stăruință, de către I. Nistor, Șt. Metes, A. Veress, D. Prodan și alți istorici, iar etnografiile care l-au studiat sînt, și ei, legiune. S-a putut, astfel, dovedi că de o migrație semnificativă de populație peste Carpați, înspre apus și miază-noapte, nu poate fi vorba niciodată, deplasările inverse, de „ungureni“ din Ardeal în Moldova și Țara Românească petrecîndu-se intens în secolele XVIII și XIX.

³¹ N. Dunăre, *L'élevage pendulaire doublé dans la vie pastorale carpatique, în VIe Congrès international des sciences anthropologiques et ethnologiques*, XI, Moscova, 1971, p. 390—413.